

شعرخوانی «برای» کودکان و نوجوانان

لبت بخش است. توجه به هندسه دقیق کلمات در شعر، انرژی موسیقایی و عاطفی موجود در واژه‌ها و تناسب در انتخاب واژه‌ها و جیدن آنها در کنار یکدیگر توسط شاعر و هماهنگی بین فرم و محتوا در شعر از عواملی است که خواننده را دچار لذت از بلندخوانی شعر می‌نماید و گاه خواننده را به مرز حیرت و شگفت‌زدگی می‌رساند.

ادبی با قوه باصطوره خود، با شکل بخشیدن به یک فکر، تصویری را در ذهن خود به وجود می‌آورد. از سوی دیگر، شنوایی، ذهن را در یک آن به کار می‌آورد و این واکنشی است بی‌تصویر که حوزه عمل آن گسترده است و پاسخ را از مراکز وابسته به احساسات برمی‌گرداند. این مراکز محرک وابسته به احساس صوتی با تجربه‌های معنوی، حسی، ذوقی یا ذهنی پیوند دارد. وقتی که منطبق روابط تغییرناپذیر را دریافت می‌کند، کاربرد آن را فراموش می‌کنیم. بنابراین هنگامی که، ظرفیت شنوایی خود را در مرکز تجربه احساسی فرار می‌دهیم امکان آن به وجود می‌آید که صدای یک زنگ، یک حرکت را بشنویم. این کنجاس هوشی، از ظرفیت تحلیلی «بینایی» و صداومی که به طور طبیعی به کار می‌گیریم متفاوت است. کیفیت «هوش درونی» سیاهنی فوق‌العاده یا آنجا که یونانیان «منطق محض» یا «هندس» نامند، دل می‌نامند دارد. مفسران باستان با سپهر

شعر فارسی مری از جملدی است که ارزشهای دینی، اخلاقی، اجتماعی و انسانی را در خود بهفته دارد و به اقتضای نیاز خواننده، وی را سیراب می‌نماید. شعر ناب فارسی خواننده را به سوی تخیل، عاطفه، زبان و اندیشه فرهیخته هدایت می‌کند. هم از این رو پدربزرگهای ما شعرخوانی را به عنوان سنت سنندیده‌ای راج می‌نهادند و شاهنامه و منوی و بوستان و گلستان و غزلهای حافظ بهترین اوفائشان را بر می‌کرد. شعرخوانی چه به صورت فردی و چه به صورت گروهی ظرفیتهای خاصی دارد. بلند خواندن شعر، جمع خوانی، شعرخوانی در جمع باعث می‌شود درک خواننده از شعر عمیق‌تر صورت بگیرد. زیبایی‌شناسی را غنا می‌بخشد و تسلفاً بر خواندن شعر را بر خواننده پس از چند بار خوانش شعر انسان می‌کند.

هنگامی که شعر با صدای بلند و در جمع خوانده می‌شود لذت شعرخوانی دوچندان خواهد شد. امکان گفت‌وگو بر سر مفاهیم و مضامین و درون‌مایه شعر در جمع امکان کشف و درک و دریافت معانی شعر را برای خوانندگان افزایش می‌دهد. وقتی تک‌تک افراد حاضر در گروه شعر را شنیده و به آن اندیشیده‌اند می‌توانند از منظر خود درباره شعر سخن بگویند و به معنا و مفهوم مورد نظر شاعر نزدیک‌تر شوند. دنبال کردن داستان در شعرهای روایی همچون منوی، شاهنامه، حکایات سعدی و... نیز برای خوانندگان

زیبای «خرد دل» را بر آن نهاده‌اند و رسیدن به این کیفیت ادراکی از بزرگ‌ترین اهداف زندگی محسوب می‌شد.

شعرخوانی یکی از راههایی است که باعث فعال شدن «خرد دل» می‌شود. قدرت تحلیل شعر پس از برقراری ارتباط حسی با شعر امکان‌پذیر می‌شود. دریافت انرژی موجود در واژه‌ها و مصراعها و در نهایت، انرژی موجود در یک شعر واحد و ترکیب معانی دریافتی با تجربه حسی و عاطفی فرد وی را به نوعی تحلیل منحصر به فرد از شعر خوانده‌شده هدایت می‌کند. در هنگام خواندن شعر واژه‌ها و مصراعها معانی‌ای را بر ذهن آدمی متبادر می‌کنند. این معانی با تجربیات گذشته فرد تلفیق شده و موجب درک می‌شود، درک مفهوم و معنی همراه با حس و عاطفه‌ای خاص در خواننده همراه است. اگر شعرخوانی به شکل صحیح انجام شود و به اصطلاح شعر، توسط خواننده «اجرا» شود آفرینشی تازه اتفاق می‌افتد. در این موقعیت می‌توان گفت که «خواندن خلاق» اتفاق افتاده است. خواندن خلاق، یک بار دیگر آفریدن متن است؛ متنی که توسط نویسنده یا شاعر خلق شده است.

در این مبحث به اثرات مثبت شعرخوانی برای کودکان و نوجوانان و شعرخوانی با کودکان و نوجوانان می‌پردازیم. از این نکته نباید غافل بود که شعرخوانی در بسیاری از موارد بر بزرگسالان نیز همان اثرات را خواهد گذاشت که بر کودکان و نوجوانان. تفاوت تنها در این است که تجربه انسانی و تجربه ادبی بر میزان فهم و درک معانی و میزان لذت بردن از شعر اثر می‌گذارد.

الگوی پیشنهادی در این مبحث شعرخوانی در گروه و شعرخوانی با گروه کودکان و نوجوانان است. فعالیتی که با حضور یک مربی آگاه و شعرشناس و شعرخوان انجام می‌پذیرد. پیش از هر چیز به توصیه‌هایی می‌پردازیم برای مربیان:

۱. مربی باید نسبت به اکثر قریب به اتفاق کتابهای شعر کودکان و نوجوانان اشراف داشته باشد؛ یعنی آن کتابها را بشناسد، بخواند، نقد کند و درباره کیفیت آثار نظر داشته باشد.

۲. قبل از رفتن به کلاس شعرها را انتخاب کند. شعرهای مناسب کودکان را می‌توان با چنین عباراتی انتخاب کرد: شعر با گروه سنی کودکان تناسب داشته باشد. در انتخاب شعرها به نیازهای عاطفی، حسی، فرهنگی، اجتماعی و فردی و بومی کودکان توجه کافی شده باشد. در انتخاب شعر به ذوق و سلیقه کودک توجه شود.

۳. قبل از خواندن شعر برای بچه‌ها مربی شعرها را نزد خود خوانده و نسبت به خوانش شعرها تسلط کافی داشته باشد.

۴. ضروری است مربی شعر را یک یا چند بار برای کودکان بخواند و پس از اینکه حس کرد اعضای کلاس شکلی برای روخوانی صحیح ندارند، از آنها بخواهد تا شعر را دوخوانی کنند.

۵. پس از خواندن شعر از کودکان بخواهد درباره مفهوم آن صحبت کنند.

۶. به کودکان پیاموزد که به نام سراینده و تصویرگر شعر توجه کنند.

۷. بهتر است مربی کتابچه‌ای داشته باشد و شعرهای مناسب شعرخوانی را در آن یادداشت کند.

برخی نکاتی که در ذیل می‌آید منوط به روشهایی است که مربی در کنار شعرخوانی به کار می‌بندد تا به اهداف خود دست یابد. در اینجا به اثرات شعرخوانی بر کودکان و نوجوانان می‌پردازیم.

❖ تربیت حس زیبایی‌شناسی:

در طول زمان مردمان بر سر اینکه چه چیز زیباست در همه اعصار توافق نداشتند در هر عصری:

الف) مردمان اشیای خاصی را به عنوان اشیای زیبا برمی‌گزینند یا جنبه‌ها و جزئیات دیگری از اشیای پیشین را برمی‌گزینند و تحسین می‌کنند.

ب) مردمان نه تنها اشیای دیگری را به عنوان اشیای زیبا (زیبایی در طبیعت) برمی‌گزینند، بلکه در هر عصری اشیای زیبای دیگری (زیبایی در هنر) را می‌سازند.

ج) معمولاً اشیایی که نسلهای پیشین یافته یا ساخته است، نزد نسلهای بعدی نیز به عنوان اشیای زیبا پذیرفته می‌شود و نقش نسل بعدی این است که یا بر آن اشیا بیفزاید یا دریافت ما را از آنها غنی‌تر سازد، یا اینکه در شناخت، از کیفیتهای آن تغییرات ظریفی بدهد.

هیچ کیفیت زیبایی‌شناختی نمی‌توان یافت که بتوان برحسب آن زیبایی را مستقل از انسان دقیقاً توصیف کرد. زیبایی‌شناختی برای کودکان و نوجوانان نیز با بررسی ویژگیهای جسمی، روحی و عاطفی آنها تعریف می‌شود. شعر کودک و نوجوان از آنجا که دارای نمادها و عناصر خاص زندگی این گروه‌های سنی است و در عین حال زیباییهای جهان کودکان و نوجوانان را برای آنها به تصویر می‌کشد در تربیت حس زیبایی‌شناسی مخاطب مؤثر است. طبعاً تمرین و تکرار شعرخوانی و توجه به زیباییهای شعر اعم از زیبایی در فرم و زیبایی در محتوا به پرورش حس زیبایی‌شناسی کودک و نوجوان کمک می‌کند.

❖ تقویت مهارت شنیدن در کودک و نوجوان و رسیدن به مرحله

شنیدن خلاق:

شنیدن، زمانی که با دقت و توجه و تمرکز همراه باشد و به صورت متوالی و برنامه‌ریزی شده صورت گیرد مهارت شنیدن را در کودک افزایش می‌دهد. بنابراین لازم است در محیطی که سایر محرکهای شنیداری به حداقل رسیده‌اند، شعرخوانی توسط مربی برای کودک یا گروه کودکان انجام گیرد. اگر شنیدن به یک مهارت تبدیل شود، طوری که به درک عمیق معنای شعر بینجامد فرآیند شنیدن خلاق اتفاق می‌افتد. در شنیدن خلاق علاوه بر حس شنوایی، تخیل، عاطفه و حس و اندیشه کودک نیز به کار گرفته می‌شوند و همزمان و هماهنگ عمل می‌کنند. خلاقیت‌های کلامی زمانی توسط کودک یا نوجوان بروز می‌کند که کودک شعرهای زیادی شنیده باشد یا در اثر خواندن متون مناسب به خلق تازه‌هایی در بیان یا نوشتار برسد و همه اینها می‌تواند از راه شنیدن خلاق برای کودک حاصل شود. تمرین و تکرار شعرخوانی (بلندخوانی شعر) توسط مربی برای کودک و توسط کودک برای جمع و بازگو کردن شنیده‌ها توسط وی برای شنیدن خلاق کمک شایانی می‌نماید.

❖ تقویت مهارت خواندن و رسیدن کودک به مرحله خواندن خلاق:

بسیاری از کودکان و نوجوان در خواندن متن دچار مشکل هستند. متأسفانه اکتفا کردن به متون کتابهای درسی و انجام حداقل مطالعه در این زمینه کودکان ما را نه تنها از خواندن خلاق متن بازداشته است بلکه امروز کودکان، حتی به پیدا کردن مهارت در مطالعه نیز نمی‌اندیشند و از اثرات مفید آن فارغ هستند. مربیان باید علاوه بر ایجاد فضایی مطلوب برای کودکان و نوجوانان به آنها فرصت تمرین و روخوانی شعر را بدهند. تکرار در خواندن و لذت بردن از مطالعه باعث می‌شود کودکان به مهارت



خواندن دست یافته و برای رسیدن به مرحله خواندن خلاق آماده شوند. خواندن خلاق زمانی اتفاق می‌افتد که کودک به لذت شعرخوانی دست یابد. درک مفهوم شعر برای وی میسر باشد و علاوه بر حس بینایی قوای کلامی، اندیشه، تخیل، عاطفه و حواس وی درگیر مفهوم شعر شده باشند. در خواندن خلاق زبان کاربردی کودک، که منحصر به فرد اوست، با همه محدودیت‌هایش - با زبان شعر در سطحی عمیق درگیر می‌شود و کودک را به سطح بالاتری از زبان کاربردی وی می‌رساند و چه بسا زمینه‌ساز خلق تازه‌هایی در بیان شفاهی و نوشتاری توسط کودک بشود.

❖ لذت شعرخوانی:

هنگامی که کودک در خواندن شعر مهارت پیدا می‌کند، می‌تواند با متن شعر ارتباط عمیق‌تری برقرار کند. تسلط پیدا کردن بر وزن، استفاده از لحن مناسب، درست خواندن کلمات، مکث به جا و استفاده از سکوت‌های کوتاه یا بلند بیان مصرع‌ها، ابیات، پایان دادن خوب شعرخوانی یا استفاده از لحن مناسب، رعایت موسیقی شعر در تلفظ کلمات و آگاهی بر کوتاهی و بلندی هجاها در هنگام خوانش شعر باعث می‌شود کودک از شعرخوانی خود لذت ببرد. لذت از خواندن منجر به ایجاد انگیزه بیشتر برای مطالعه منظم خواهد شد. ایجاد این لذت در کودک او را برای مطالعه در مراحل بعدی زندگی و انتخاب متون برتر برای مطالعه آماده می‌کند، قدرت انتخاب او را افزایش می‌دهد و ادبیات را به عنوان زمینه‌ای برای مطالعات همیشگی او در زندگی به عنوان گزینه‌ای برتر مطرح نگه می‌دارد.

❖ تقویت دایره واژگان:

هر فرد در هر مرحله از زندگی با تعدادی واژه سر و کار دارد. استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی، مطالعات فردی و ارتباطات اجتماعی مشروط بر اینکه فرد از گفت‌وگو برای گسترش دایره واژگان خود استفاده نماید، منجر به افزایش گنجینه لغات فرد می‌شوند. شنیدن یا خواندن واژه‌ها در متن در صورتی که فرد فضای ارتباطی مناسبی داشته باشد و بتواند با تکرار و تمرین در گفتار یا نوشتار، واژه‌های فراگرفته را در گنجینه لغات خود حفظ نماید به وسعت این گنجینه کمک می‌کند.

اگر مربی فضایی مناسب برای تقویت دایره واژگان کودک فراهم نماید و با تکرار و تمرین منظم شعرخوانی به کودک قدرت انتخاب واژگان مورد علاقه وی را بدهد، امکان دیگرگونه اندیشیدن را نیز برای کودک فراهم خواهد آورد. شعر کودک به دلیل داشتن تنوع در مضمون و نیز تنوع در استفاده از واژگان در این زمینه بسیار مؤثر خواهد بود.

❖ تقویت شفاهی و ایجاد انگیزه نوشتن برای کودک:

در اختیار داشتن دایره واژگان وسیع، زمانی به حال فرد مؤثر است که وی بتواند با تمرین و تکرار واژه‌ها اشکال مختلف استفاده از آنها را آزمایش کرده و به بیان شفاهی قوی و یا زبان نوشتاری مناسب برسد. شعرخوانی منظم امکان مواجه با واژه‌ها، ترکیبها، مضامین و مفاهیم متعدد را به کودک می‌دهد. اگر شعرخوانی با حفظ شعر همراه باشد قدرت بیان کودک و نوجوان را افزایش می‌دهد و او را در مضمون‌یابی یاری می‌دهد. مربی می‌تواند پس از خواندن هر شعر تعداد واژه‌هایی که در ذهن بچه‌ها باقی مانده است را سؤال کند و سپس از آنها بخواهد با واژه‌ها جمله بسازند.

❖ تقویت تخیل زبانی (تخیل اندیشه):

تخیل زبانی تخیل اندیشه است. در تخیل اندیشه، محتوای اندیشه که در قالب واژگان و زبان ارائه می‌شود به وجود می‌آید. تخیل زبانی یعنی آفرینش زبان نو، انحراف از زبان هنجار و بازی با زبان هنجار. شعر به دلیل خارج شدن از زبان هنجار و ترکیب کردن زبان نو با زبان هنجار فضاهایی را برای اندیشه خلاق برای کودک فراهم می‌کند. اگر به گفت‌وگوهایی که با کودکان انجام می‌دهید دقت کنید خواهید دید که کودکان بسیار زیاد از تخیل زبانی استفاده می‌کنند و از زبان هنجار فاصله می‌گیرند. به مرور کودک با ساختار عادی زبان آشنا می‌شود. نوع استفاده وی از تخیل زبانی تغییر می‌کند. در صورتی که شعرخوانی به صورت منظم برای کودک و با کودک انجام شود تخیل زبانی باعث خلق جملات تازه‌ای در زبان شفاهی و زبان نوشتاری کودک خواهد شد.



❖ تقویت تفکر منطقی در کودک:

هر شعر دارای نوعی منطق در ساختار و بافت زبانی و نوعی منطق حاکم بر معناست. پیوستگی و انسجام موضوعی در هر شعر باعث می‌شود ذهن کودک بر یک موضوع واحد متمرکز شود. در شعرهایی که شاعر از زبان روایی برای بیان مفهوم مورد نظر خود استفاده نموده است کودک به منطق ارتباط بین شخصیت‌ها پی برده و در بسیاری از موارد الگوی منطقی ارتباطات بین شخصیت‌ها در شعر روایی می‌تواند برای کودک به عنوان یک الگوی ارتباطی قابل استفاده باشد. نگاه کنید به شعر روایی و بلند «پرنده شد پرنده» در کتابی به همین عنوان سروده اسدالله شعبانی که نقاشی‌های آن را «شری هالپرن» کشیده است و نشر فردا آن را به چاپ رسانده است. و یا کتاب «موشه و درخت سیب»، نوشته «مویسی انا کانه»، ترجمه «عبدالوحید ایزدپناه»، برگردان به شعر «شراره وظیفه‌شناس»، تصویرگر «توریکو اوتنو» انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

❖ برقراری ارتباط عمیق با جهان پیرامون:

شعرخوانی به کودک کمک می‌کند که ارتباط عمیق‌تری با جهان پیرامون برقرار کند. به ویژه اگر شعرهایی که برای شعرخوانی انتخاب می‌شود از شخصیتها و عناصر موجود در زندگی کودک بهره گرفته باشد. شعرهایی که کودک را از زبان کودک برای وی روایت می‌کنند و یا از اشیاء مورد علاقه کودک به عنوان موضوع و محور اصلی شعر بهره می‌گیرند به مخاطب کمک می‌کنند تا جهان پیرامون خود را دقیق‌تر درک کند. پس از خواندن چنین شعرهایی مربی می‌تواند از کودک درباره تجربیات شخصی و دیده‌ها و شنیده‌هایش سؤال کند، در واقع این گونه شعرها بهانه‌هایی هستند برای توجه دادن کودک به جهان پیرامون و تشویق وی به خوب دیدن، خوب شنیدن، خوب حس کردن و بررسی دوباره دریافتهای کودک از محیط توسط خودش. نگاه کنید به کتاب «آسمان کوچک»، سروده «محمود پوروهاب»، تصویرگر «یلوفر میرمحمدی»، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. در این کتاب شاعر از عناصر عینی و ملموس در زندگی کودکان استفاده کرده است و آنها را از زاویه دید شاعرانه‌ای بازگو کرده است.



❖ دیدن یک موضوع از زاویه دید شاعران مختلف:

اگر به مجموعه شعرهای شاعران کودک و نوجوان نگاه کنید شاهد خواهید بود که موضوعات مورد علاقه کودکان و نوجوانان از قبیل حیوانات، اسباب‌بازیها، فصلها و... با زاویه دیدهای مختلف طرح شده است. این شعرها نمونه‌های خوبی هستند برای تمرین دیدن و دیگرگونه دیدن. مربی می‌تواند ضمن موضوعی کردن شعرهای کودک یا نوجوان مجموعه‌هایی با عنوان «بهار از دید شاعران» «پاییز از دید شاعران» و... تهیه کند و مثلاً به تفاوت نگاه شاعران در زمینه موضوع فصل بهار، پاییز و یا... بپردازد.

❖ جان‌بخشی به عناصر طبیعت:

جاندارپنداری یا جان‌بخشی در خیال به عناصر و اجزای محیط زندگی، یکی از ویژگیهای کودک است، معادلی را که می‌توان برای این مکانیزم ذهن کودکانه در شعر پیدا کرد «تشخیص» است در واقع می‌توان تشخیص

را به عنوان مدل تکامل‌یافته‌ای از این نوع نگرش کودکانه در نظر گرفت. تشخیص در لغت به معنی تمییز دادن است. اما در اصطلاح نقد ادبی، به پیروی از منتقدان، به مفهوم قسمی از استعاره به کار رفته است که به موجب آن عناصر بی‌جان یا انتزاعی، صورتی انسانی، بهیمی یا جاندار می‌یابند. شاعرانی که برای کودکان می‌سرایند اگر از این صنعت به خوبی استفاده کرده باشند جذابیت زیادی به شعر بخشیده و خواندن شعر را برای کودک لذت‌بخش می‌کنند. مربی می‌تواند پس از خواندن شعری که این صفت در آن به کار رفته درباره عنصری که شخصیت انسانی یا جاندار گرفته است با کودک به گفت‌وگو بنشیند. شعرهای کتاب «گره به من میو داد» سروده «ناصر کشاورز» نمونه خوبی برای به کارگیری این صنعت است.

❖ تقویت تخیل:

شعرخوانی یکی از روشهایی است که به تقویت تخیل کودک، نوجوان و حتی بزرگسال می‌انجامد. تصویرهای ذهنی جاری و ساکن در شعر امکان خروج از واقعیت را به مخاطب می‌دهد. در عین حال مخاطب شعر می‌تواند تصویرهای ذهنی برگرفته از شعر را با واقعیت ترکیب نموده و دنیای تازه‌ای بیافریند. رسیدن به خیال فرهیخته کودک را از دنیای وهم دور کرده و امکان رسیدن به خلاقیت را برای وی فراهم می‌نماید.

مربی می‌تواند پس از خواندن شعرهایی که دارای تصویرهای جاری و ساکن هستند از کودکان بخواهد که دریافتهای تصویری خود را از شعر بر روی صفحه کاغذ نقاشی کنند.

در این روش بهتر است بچه‌ها هنگام شعرخوانی تصویرهای کتاب را مشاهده نکنند تا بتوانند دریافتهای ذهنی خود را مستقل از نقاشیهای کتاب روی کاغذ بیاورند. کتاب «از برگ گل بهتر»، سروده «ناصر کشاورز»، تصویرگر «علی خدایی»، انتشارات سروش، نمونه‌ای از شعرهای کودکان است که دارای تصویرهای ذهنی زیبایی است.

❖ آشنایی با نمادهای عینی و ذهنی:

از آنجا که شناخت کودک از دنیای واقعی کامل نیست، شعرخوانی می‌تواند در جهت این هدف مورد استفاده مربی قرار گیرد و طی انجام این فعالیت کودک با نمادهای عینی و ذهنی بیشتری آشنا شود. شعرخوانی به کودک امکان تبدیل نمادهای عینی به ذهنی و بالعکس را می‌دهد.

ارائه اطلاعات جدید و نظم دادن به دانسته‌های کودک یکی دیگر از اثرات شعرخوانی برای کودک و شعرخوانی کودک است. طرح معما و چیستان در شعر کودک به دسته‌بندی اطلاعات درباره نمادهای واقعی کمک می‌کند. نگاه کنید به کتاب «چیستم من»، سروده «جعفر ابراهیمی (شاهد)»، تصویرگر «ابوالفضل همتی‌آهویی»، انتشارات کانون و سری کتابهای رنگ‌آمیزی و چیستان با شعرهای «اسدالله شعبانی» و نقاشیهای «محسن حسن پور»، نشر افق و کتاب «قور و قور و قور قار قار و قار»، سروده «افسانه شعبان‌نژاد»، تصویرگر «یلوفر میرمحمدی»، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

❖ ایجاد مهارت درک مفاهیم:

برای کودک یا نوجوان، مشکل است که قطعه شعری را بدون اینکه معنای عمومی آن را بفهمد حفظ کند و این فهم عمومی بی‌شک او را در



یاد گرفتن و مطالعه اجزای آن و آنچه که به نویسنده و یا سراینده و اوضاع و احوال او هنگام سرودن شعر مربوط است کمک می‌کند. فهم عمومی شعر در صورتی ممکن است که دو شرط اساسی یعنی نضج و تجربه و آگاهی در فرد موجود باشد. برای ایجاد مهارت در درک محتوایی مفاهیم شعر لازم است مربی یک بار شعر را برای کودک بخواند، سپس از وی بخواهد شعر را با صدای بلند بخواند و درباره مفهوم شعر خوانده شده گفت‌وگو کند. تکرار و تمرین برای درک مفاهیم و گفت‌وگو در خصوص شعرهای خوانده شده و تناسب شعر با گروه سنی کودک از نکات مهم در این زمینه است.

❖ فراهم آوردن زمینه برای کشف توسط کودک

شعر به دلیل نمادین بودن، زبانی معماگونه پیدا می‌کند، شعرخوانی روشی است برای بالا بردن توانایی کشف در کودک، کشف مفاهیم کلی و نیز کشف جزئیات در شعر زمانی اتفاق می‌افتد که کودک شعر را چندین و چند بار بخواند. این کار لذت شعرخوانی را دوچندان می‌کند، به فرآیند حفظ شعر کمک می‌کند و به کشف نکات ظریف شعر می‌انجامد. از مجموعه شعرهایی



که امکان کشف کردن و اندیشیدن خلاق را به کودک می‌دهد کتاب «کلاغه کجاست روی درخت»، سروده افسانه شعبان‌نژاد است تصویرگر این کتاب «زهرآ مسعودی» است و انتشارات کانون آن را چاپ کرده.

❖ آگاهی نسبت به وجود خود:

کودک با شعرخوانی نسبت به عواطف، احساسات، تخیلات و اندیشه‌های خود، آگاه‌تر شده و نسبت خود را به شکل دقیق‌تری با جهان پیرامون پیدا می‌کند. عواطفی چون غم، شادی، اضطراب، نگرانی، مهرورزی و... در اکثر شعرهای کودکان برای مخاطب بازگو شده‌اند.

نمادهای مختلف زندگی واقعی کودک مثل عروسک، ماشین، دوچرخه و افرادی که در زندگی کودک نقش اساسی دارند مثل مادر و پدر و... در شعرهای کودکان طوری به کار رفته‌اند که از زاویه دیدهای مختلف من کودکانه او را به او می‌شناسانند.

نگاه کنید به کتاب «لالا عروسک من»، سروده «ناصر کشاورز» با تصویرهای «علی خدایی». شاعر در این کتاب هنرمندانه احساسات و عواطف کودک را از زبان خود او بیان کرده است.

❖ آماده ساختن کودک برای مرحله بعدی رشد:

این ویژگی هم در افسانه‌ها و هم در داستانهای مناسب کودکان و هم در اشعار سروده شده برای آنها هست. شعر از آنجا که تصویری از «من» خویشتن به مخاطب می‌دهد، احساسات و عواطف وی را برای او تعریف می‌کند و دنیایی فراتر از دنیای واقعی پیش روی کودک می‌گذارد. به او کمک می‌کند احساس ترس و تنهایی و هراس از ناتوانی را کنار گذاشته و با آگاهی بیشتری با عناصر موجود در زندگی و جهان پیرامون ارتباط برقرار کند و به تعامل مناسبی با عناصر و عوامل محیط برسد و شناخت عمیق‌تری از خود و پیرامون به دست آورد. نگاه کنید به کتاب بچه‌های جهان محمود کیانوش، انتشارات کانون.

❖ پرورش حس دینی مذهبی در کودک:

شعرخوانی یکی از روشهایی است که به پرورش حسی دینی مذهبی در کودک کمک می‌کند. در سالهای پس از انقلاب شاهد سرایش شعرهای دینی مذهبی برای کودکان هستیم. انتخاب این دست از شعرها و خواندن آنها در جمع کودکان و نوجوانان و گفت‌وگو درباره مضمون شعر خوانده شده می‌تواند به تقویت حس دینی در کودکان کمک کند. نگاه کنید به کتاب «بچه‌های آسمان»، به کوشش بابک نیک‌طلب که حاوی ۷۲ شعر از شاعران کودک و نوجوان است، درباره معصومین و با طراحی و صفحه‌آرایی بهزاد غریب‌پور که نشر افق آن را به چاپ رسانده است.

❖ ایجاد فضایی نشاط‌آور برای کودکان با استفاده از شعرخوانی:

شعرخوانی و به خصوص شعرخوانی گروهی برای کودکان شادی‌آور و طرب‌افزاست. مربی می‌تواند شعری را که قبلاً انتخاب کرده در چند نسخه تکثیر کرده و در اختیار بچه‌ها قرار دهد و از آنها بخواهد شعر را جمع خوانی کنند. انتخاب شعرهایی که دارای وزن و موسیقی شاد هستند برای این گونه جلسات مناسب‌تر است.

❖ آشنایی کودک با وزن شعر:

آشنایی کودک با وزن شعر اتفاقی است که پس از تکرار و تمرین می‌افتد. ابتدا کودک از وزن شعر لذت می‌برد. مربی می‌تواند از شعرخوانی برای تربیت گوش کودک استفاده کند و او را با وزن شعر به صورت سمعی آشنا سازد. زدن ضربه‌های متناسب با وزن شعر روی میز و دست زدن منظم و متناسب با وزن شعر در هنگام شعرخوانی از ساده‌ترین روشهاست برای تربیت گوش کودک. مربی می‌تواند مصراع‌ها را بخواند و سپس از بچه‌ها بخواهد متناسب با وزن آن مصراع ضربه‌های منظمی روی میز بزنند و یا شعرهایی را که از نظر وزن مشابه هستند انتخاب کرده و در کلاس بخواند و سپس شعری را که وزن آن متفاوت است بخواند و از کودک بخواهد که بگوید وزن کدام شعر متفاوت بود.

❖ آشنایی با بار حسی و عاطفی کلمات:

هر واژه دارای بار حسی و عاطفی خاص خود است. وقتی واژه‌ها در شعر کنار یکدیگر چیده می‌شوند، از ترکیب تازه‌ای برخوردار می‌شوند شاعر چیره‌دست به حداکثر یا حداقل بار عاطفی کلمات در ترکیب با سایر واژه‌ها واقف است، به بیان دیگر وی اراده می‌کند و به میزانی که لازم است از بار حسی و عاطفی کلمات برای بیان معنی مورد نظر خود استفاده می‌نماید. او واژه‌ها را طوری انتخاب می‌کند و کنار هم می‌چیند که حس مورد نظر در مخاطب ایجاد شود. شعر خوانی یکی از روشهایی است که می‌توان به واسطه آن کودکان و نوجوانان را با بار حسی و عاطفی کلمات آشنا کرد. به این ترتیب که مربی ابتدا درباره واژه‌های هم‌معنی یا کودک یا نوجوان گفت‌وگو نموده و از آنها می‌خواهد تأثیرات حسی که از هر یک از این واژه‌ها می‌گیرند بیان کنند. سپس با خواندن شعر از کودکان یا نوجوانان می‌خواهد چند واژه در نظر بگیرند و آنها را از شعر خارج کنند و کلماتی مشابه را جایگزین نمایند و در این صورت تازه از شعر، بار حسی واژه‌ها را با یکدیگر



مقایسه نمایند. در این تمرین ظرفیت موسیقایی کلمات و تناسب آنها با وزن موجود در شعر نیز در نظر گرفته می‌شود. قیصر امین‌پور در کتاب «حظله سبز دعا» ضمن انتخاب دقیق واژه‌ها از ظرفیت کامل کلمات از نظر بار حسی و عاطفی آنها بهره برده است.

❖ آشنایی با قالبهای شعر:

شعر خوانی به کودک و نوجوان کمک می‌کند که با قالبهای مختلف شعر آشنا شود. ضرورت این آشنایی را میزان آگاهی مربی نسبت به قالبهای شعری و نیاز کودک و نوجوان تعیین می‌کند. مربی می‌تواند برای گروههای سنی پایین اطلاعات ساده‌ای در خصوص قالبهای شعری در نظر گرفته و به

آنها ارائه نماید و گروههای سنی بالاتر مثل دال و ه (راهنمایی و دبیرستان) را به طور دقیق‌تری با قالبهای شعری آشنا کند. انتخاب اشعار با قالبهای متنوع و مضامین جذاب در این زمینه اهمیت ویژه دارد.

مربی علاوه بر آشناسازی کودکان و نوجوانان با قالبهای شعری می‌تواند در خصوص ردیف و قافیه، تشبیه و آرایه، تناسب (مراعات) (نظیر) و... در حد ساده و قابل فهم آگاهیهای شعری کودکان و نوجوانان را افزایش دهد. کتاب «سبب و پرند»، سروده «جعفر ابراهیمی (شاهد)»، مجموعه شعر شماره یک نوجوانان کتاب نیستان نمونه خوبی برای معرفی قالبهای شعر به نوجوانان است.

❖ ضرورت شعر خوانی برای کودکان و نوجوانان:

تمرین و ممارست در زمینه شعر خوانی علاوه بر اثرات مثبت بسیار بر کودکان و نوجوانان، آنها را به سمت تربیت اندیشه، تخیل عاطفه و احساس فرهیخته هدایت می‌کند.

سلیقه فرد را از حد سلیقه معمول فراتر می‌برد و وی را به سوی انتخاب بهترینها سوق می‌دهد. علت انتخاب نمونه‌های فروتر در ادبیات چه در حیطه شعر و چه در حیطه داستان و چه در حیطه ترانه این است که ما سلیقه‌های کودکان و نوجوانانمان را تربیت نکرده‌ایم و مخاطب ادبیات را به شناخت کافی از ادبیات نرسانده‌ایم. بدیهی است سطح انتظارمان نباید بیش از اینکه در جامعه می‌بینیم باشد.

ممارست و تمرین شعر خوانی کودک را به مطالعه شعر علاقه‌مند می‌نماید، او را برای ورود به دنیای نوجوانی و انتخاب ادبیات فرهیخته آماده می‌کند. مربی می‌تواند از ادبیات کودک و نوجوان شروع کند و کودک را گام به گام پیش ببرد و سپس وارد حیطه ادبیات کهن شده و نوجوان را با ادبیات گذشته ایران پیوند بزند. مباحثی که در این مجال مطرح شد در خصوص شعر خوانی کودکان و نوجوانان و شعر خوانی برای کودکان و نوجوانان بود. شعر خوانی برای کودک و نوجوان توسط مربی صورت می‌گیرد که در سطح دانش ادبی بالاتری قرار گرفته و نیاز کودک و نوجوان را می‌شناسد و به او کتاب معرفی می‌کند و شعر خواندن را به او می‌آموزد.

اگر در شعر بزرگسال خواننده و سراینده به آفرینش دوباره شعر در هنگام خوانش می‌پردازند، در شعر کودک و نوجوان مربی به تصویرگر، شاعر و کودک و نوجوان برای خلق دوباره شعر دست به دست یکدیگر می‌دهند. نکته قابل ذکری که در اینجا مطرح شد شما نمونه‌های موجود و مربوط به مباحث نستند کافی است مربی با این دیدگاهها به سراغ کتابهای شعر کودکان و نوجوانان برود و نمونه‌های مشابه را انتخاب کرده و استفاده نماید. علت اینکه کمتر به شعر نوجوان پرداختیم این بود که شعر نوجوان هنوز به طور کامل تشخیص نیافته است. شاعران شعر نوجوان هنوز از مضامین شعر کودک جدا نشده‌اند. پیچیدگی در معنی و زبان، استفاده از تلمیح و اسطوره در حدی که مناسب درک نوجوانان باشد هنوز تجربه نشده یا کمتر تجربه شده است.

منابع

- هندسه مقدس، فلسفه و تمرین نوشته رابرت لولر ترجمه هایده معیری
- فرهنگ اصطلاحات ادبی سیما داد
- روان‌شناسی یادگیری دکتر علی‌اکبر شعاری‌نژاد
- مقاله زیبایی‌شناسی چیست؟ ترجمه نجف دربندری
- فانتزی در ادبیات کودکان، محمد محمدی

